

5. Пискун О. Гелена Чаплинська: міфи та реальність / Ольга Пискун [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/17599/15-Piskun.pdf?sequence=1>

REFERENCES

1. Hunko, A. Ivan Le was anti-Ukrainian writer, Ivan Le buv antuukrainskym pysmennykom, available at : http://gazeta.ua/articles/history-newspaper/_ivan-le-buv-antiukrayinski-m-pismennikom/332,526
2. Le, I. (1969) Khmelnytskyi : the historical novel : in three books, Khmelnytskyi : istorychnyi roman : u triokh knyhakh, Book 1, Dnipro, Kyiv, Ukraine.
3. Le, I. (1969) Khmelnytskyi : the historical novel : in three books, Khmelnytskyi : istorychnyi roman : u triokh knyhakh, Book 2, Dnipro, Kyiv, Ukraine.
4. Le, I. (1969) Khmelnytskyi : the historical novel : in three books, Khmelnytskyi : istorychnyi roman : u triokh knyhakh, Book 3, Dnipro, Kyiv, Ukraine.
5. Piskun, O. Helena Chaplynska: myths and reality, Helena Chaplynska : mif ta realnist, available at : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/17599/15-Piskun.pdf?sequence=1>

УДК 821.161.2 – 3.09 В. Кулаковський

ПРИГОДНИЦТВО ЯК ЖАНРОВА ОСОБЛИВІСТЬ ІСТОРИЧНОГО РОМАНУ ВІТАЛІЯ КУЛАКОВСЬКОГО «ІВАН СІРКО»

Ющенко Л.О., аспірант

*Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
бульвар Шевченка, 81, м. Черкаси, Україна*

lud.ucsh78@gmail.com

У статті аналізуються пригодницькі елементи як жанрово-визначальні ознаки історичного роману В. Кулаковського «Іван Сірко». Основну увагу зосереджено на таких його особливостях, як наявність конфлікту, що зводиться до подолання героєм певних випробувань і перешкод, пов'язаних із внутрішніми (особистими) та зовнішніми (суспільними) проблемами; любовних «трикутників», які межують із інтригами і несподіванками; мотивів викрадення, втечі, перевдягання, зустрічі (розлуки); хронотопу дороги; топосу шинку, образу скарбу та ін.

Ключові слова: жанровий різновид, історичний роман, історико-пригодницький роман, пригодницькі елементи, протагоніст.

ПРИКЛЮЧЕНЧЕСТВО КАК ЖАНРОВАЯ ОСОБЕННОСТЬ ИСТОРИЧЕСКОГО РОМАНА ВИТАЛИЯ КУЛАКОВСКОГО «ИВАН СИРКО»

Ющенко Л. А.

*Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого,
бульвар Шевченко, 81, г. Черкассы, Украина*

В статье анализируются приключенческие элементы как жанрово-определяющие признаки исторического романа В. Кулаковского «Иван Сирко». Главное внимание сосредоточено на таких его особенностях, как наличие конфликта, который сводится к преодолению героем определенных испытаний и препятствий, связанных с внутренними (личными) и внешними (общественными) проблемами; любовных «треугольников», граничащих с интригами и неожиданностями; мотивов похищения, побега, переодевания, встречи (разлуки); хронотопа дороги; топоса шинка, образа клада и др.

Ключевые слова: жанровая разновидность, исторический роман, историко-приключенческий роман, приключенческие элементы, протагонист.

ADVENTURE AS GENRE PECULIARITY OF HISTORICAL NOVEL «IVAN SIRKO» BY VITALIY KULAKOVSKYI

Yushchenko L. O.

*Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi,
boulevard of Shevchenko, 81, Cherkasy, Ukraine*

Works by V. Kulakovsky including one of his latest novel «Ivan Sirko» draw attention to a lot of researchers. This great interest is related to the theme of the novel, its genre and stylistic peculiarities that have not been studied yet.

In general the writer has two dominate tendencies in the artistic presentation of the adventure area in a historical work. One of them is represented by the works where an imaginary character is at the heart of the plot and historical figures become less important (W. Scott's type of narrative). There is another type where the historical figure is in the center of the writer's attention and this real person exists with imaginary characters (the writer focuses on definite works by M. Starytsky: trilogy «Bohdan Khmelnytskyi», diligy «The youth of Mazepa», «Ruina»). So the major of such works bear the names of outstanding historical figures («Severyn Nalyvajko», «Maksym Kryvonis», «Martyn Pushkar», «Taras Triasylo»).

Adventure elements as genre features of the historical novel «Ivan Sirko» by V. Kulakovskiy are analyzed in this research. Such peculiarities of the novel as the existence of the conflict when the character has to overcome some drawbacks which are related to inner (personal) and outer (social) problems; love triangle that trenches on intrigues and unexpectedness. The novel is full of images of witches, motives of thievery, escape, disguises, meeting and separation, the image of a way, the notion of shinok (dive, treasure and etc.)

This research shows that in the analyzed work realistic line is successfully united with the adventure and romantic ones. Sirko's character and his view points are reflected through his actions and behavior that compose the picture of recollection. Besides, adventure makes up artistic conception of the work.

Above mentioned features show that the novel «Ivan Sirko» by V. Kulakovskiy written in the trend of M. Starytskyi, belongs to the historical works according to its theme. But it has all the characteristics of adventure and fictional work. So the genre of this novel can be defined as a historical and adventure novel of recollection

Key words: genre variety, historical novel, historical-adventure novel, adventure elements, the protagonist

Дослідження вітчизняної історичної прози сьогодні є досить актуальним. Це зумовлене тим, що такі твори дають привід для роздумів над процесами минулого та їхньою роллю в сучасному житті і є підставою для вивчення жанрово-стильових пошуків українських письменників. Досить цікавим у цьому плані є доробок В. Кулаковського, зокрема, один із його останніх романів «Іван Сірко». Попри загальне, імовірно, зніційоване самим автором, означення твору як «історичний роман», у його парадигмі присутньо вирізняються пригодницькі елементи, що помітно коригують вказану жанрову оцінку й вимагають ретельного аналізу.

Складний процес взаємодії літературних жанрів і їх різновидів усе більше впливає на розбіжність теоретичних уявлень про ці явища. Так, на сьогодні не вироблено єдиного підходу щодо жанрової категорії історичного роману. Більшість із дослідників (С. Андрусів [1], Є. Баран [3], Л. Ромащенко [19]) переконані, що історичний роман як твір «про давно минулі епохи, події, історичних осіб» [17, с. 72] є різновидом жанру роману, оскільки в ньому переважають специфічні ознаки (головною з них є змістова – історична тема), а не загальножанрові, на чому наголошують, приміром, А. Баканов [2], І. Безпечний [4].

Різними є погляди науковців і на твори, у яких суттєву роль відіграє «пригодництво», зокрема, на історико-пригодницький роман. На думку І. Дзюби, історико-пригодницькими можна вважати ті твори, у яких «історичний герой – завжди герой дії, руху; звідси динаміка сюжету... Жанр цей має свою умовність. Вона полягає в тому, що сюжетна інтрига, відтворена часто-густо всупереч безпосередній правдоподібності, стає основою структури роману чи повісті й підпорядковує собі всі інші компоненти; водночас в усьому багатстві сюжетних перипетій «простежується» досить сталий набір типових традиційних мотивів (помилка, непорозуміння, підміна, невпізнання і впізнання, викрадення,

потрапляння в безвихідні становища й чудесні порятунки тощо). Але ця умовність не повинна ані відлякувати, ані розчаровувати. Вона може не відводити від правди і реальності історії, а по-своєму вести в її глибини, в її суттєві закономірності” [6, с. 114].

Схожі традиції в українській літературі утверджуються наприкінці XIX ст. завдяки М. Старицькому [10, с. 7], у творах якого пригодництво є “органічною художньою складовою, прийомом і способом організації тексту, історичної конкретики в ньому” [18, с. 198]. Хоча поштовхом для розвитку вітчизняного історико-пригодницького роману зі своїми типологічними ознаками, вимірами та композиційно-структурними особливостями стала все ж практика П. Куліша [3, с. 29–30]. Дехто з учених [11; 15], підтримуючи чотириступеневий поділ літератури, виокремлює цей тип у межах пригодницького роману (згідно з різними класифікаціями, до цієї групи належать також соціально-пригодницький, морський роман, детективний, політичний, сенсаційний, фантастичний та ін.), інші дослідники [1; 7] розглядають його як різновид історичного роману.

На наш погляд, історико-пригодницький роман цілком логічно визнати однією з модифікацій історичного роману за змістово-тематичним критерієм, відвівши йому відповідно четверту сходинку в жанровій системі літератури. Роман В. Кулаковського “Іван Сірко” дедалі частіше стає предметом наукового дискурсу, зокрема, завдяки працям Н. Велкової (Щербан) [5], О. Олійниченко [16], Л. Ромашенко [20], котрі насамперед апелюють до образу головного героя. Це дозволяє дослідникам принагідно вказати й на жанрові особливості твору, однак детального їх розгляду досі не зафіксовано. Відповідно, виникає потреба його здійснити.

Тож метою розвідки є виявлення й аналіз елементів пригодництва як жанрово-визначальних ознак історичного роману В. Кулаковського “Іван Сірко”, а також з’ясування їхньої ролі в системі сюжетотворення.

Історія для В. Кулаковського була не тільки захопленням, а й основою професійної діяльності: здобувши педагогічну освіту, він тривалий час викладав, а згодом і досліджував її. Отже, і всі його літературні твори репрезентують події героїчного минулого українського народу та видатних особистостей (Максима Кривоноса, Володимира Мономаха, Северина Наливайка, Петра Сагайдачного, Тараса Трясила, Богдана Хмельницького та ін.), котрі виступають переважно протагоністами. Наважившись на художнє осмислення постаті Сірка, прозаїк покладав на себе велику відповідальність.

По-перше, діяльність козацького ватажка в різні часи викликала неоднозначне ставлення в колі науковців, а по-друге, на момент написання твору в словесному мистецтві вже було чимало гідних інтерпретацій цього образу (А. Кашенко (“Сіркова слава”, 1903), “Сіркова могила”, 1906), С. Черкасенко (“Про що тирса шелестіла”, 1916), М. Горбань (“Козак і воевода”, 1929), В. Домонтович (“Помста”, 1947), Ю. Мушкетик (“Яса”, 1970–1974 – перша редакція; 1987 – друга редакція), В. Малик (тетралогія “Таємний посол”, 1977), А. Химко (трилогія “Засвіти”, 1977)). Можливо, дехто з митців і надихає В. Кулаковського на створення власної версії художнього портрета кошового. Це міг бути, приміром, давній приятель В. Малик, адже після виходу перших частин тетралогії “Таємний посол” письменник у кількох своїх літературно-критичних статтях дає досить об’єктивну оцінку твору, відзначаючи, що “Художнє “прочитання” автором давньої минувшини виявилось цікавим і загалом успішним» [8, с. 210]. Прикметно, що В. Малик, наслідуючи вальтерскоттівські традиції, згідно з якими основна увага прикута до активних дій вигаданого героя (у романі “Таємний посол” це козак Арсен Звенигора), образ Сірка відводить дещо на другий план, але саме він виступає тут і моральним

орієнтиром, і центральною історичною постаттю, з котрою пов'язані найважливіші моменти у творі.

Створенню роману “Іван Сірко” (1986–1989) передуює копійка робота В. Кулаковського в бібліотеках і архівах, що пов'язано насамперед із його науковою діяльністю. Вивчення документальних джерел (грамот, законодавчих актів, листів, літописних записів, універсалів тощо) та введення деяких із них у текст твору дало можливість письменнику максимально дотриматися принципу історизму, а отже, наблизити змальовані події до реалій Козацької доби.

У центрі роману – постать кошового отамана Запорозької Січі Івана Сірка. Засобами ретроспективи автор окреслює життєвий шлях видатного діяча від його народження до останніх днів, компенсуючи відсутність біографічного фактажу вигадкою. Композиційно робота складається з тридцяти трьох розділів, вісімнадцять із яких мають підзаголовок “Спомини...”, позаяк події минулого змальовано в них крізь призму спогадів героїв: Сірка, його дружини Софії і козака-літописця Михайла Дидаскала. Ця особливість дає підстави Л. Ромашенко означити жанровий різновид цього твору як “роман пам'яті” або “роман-спогад” [20, с. 87].

Твір має дві сюжетні лінії: зображення історичної долі України та особистого життя головного персонажа, крім того, події тут розгортаються у двох площинах: реальній (документальній) і романтичній (пригодницькій).

Історичним фоном слугує доба II–III чверті XVII ст., період чергової для України хвилі національно-визвольної боротьби, котра збігається з активним етапом життя головного героя, зокрема, його військовими й політичними діями. Використовуючи хронологічні та географічні відомості, автор ретельно відтворює події й постаті, пов'язані з видатною особою: одруження Івана з красунею Софією та їхнє спільне життя в містечку Мерефі Харківської області, побратимство з Тарасом Трясилом і участь обох у боях під Корсунем і Переяславом проти військ Конецпольського 1630 р., соратництво Сірка з Богданом Хмельницьким та їхня спільна допомога французькій армії під час Тридцятилітньої війни 1618–1648 рр., наприклад, у битвах за фортецю Дюнкерк протягом 1645–1646 рр. Хоча, як стверджують історики, деякі з цих подій існують на рівні легенд і досі не знайшли документального підтвердження [13, с. 4]. Звертаючись до таких історичних моментів, письменник водночас порушує серйозні питання взаємин України з Туреччиною, Польщею, Росією, осмислює подальші шляхи розвитку своєї нації.

Друга, не менш виразна, площина – пригодницька, що досить природно вплітається в загальну структуру роману, адже, як зазначає І. Дзюба, “історія і пригода справіку невіддільні одна від одної” [6, с. 87], особливо, якщо мова йде про козаків. Протагоніст опиняється в круговерті геополітичних та соціально-економічних катаклізмів, звідси – загостреність фабули та її динамічне розгортання в сюжетних колізіях, що властиво для більшості творів письменника.

Принадно зазначимо, що загалом у В. Кулаковського домінують дві тенденції художнього втілення пригодницької сфери в історичному творі. Одна з них репрезентована зразками, де в основі сюжету – вигаданий герой, із яким найбільше пов'язана пригодницька лінія, а історичні особи відходять на другий план (вальтер-скоттівський тип нарації). Відповідно до другої, у центрі уваги автора – реальна особа, котра поринає у світ пригод разом з іншими історичними та вигаданими персонажами (орієнтація письменника на окремі епічні полотна М. Старицького, зокрема трилогію “Богдан Хмельницький”, діалогію “Молодость Мазепы”, “Руїна”), отже, значну частину романів такого типу названо іменами відомих постатей (“Северин Наливайко”, “Максим Кривоніс”, “Мартин Пушкар”). Спираючись на останню з названих моделей, у творі “Іван Сірко” В. Кулаковський не тільки розкриває постать кошового в активних

військових і політичних діяннях, наближених до реалій, а й, апелюючи до фольклорних зразків про козацького ватажка, вдається до романтизації героя: демонструє його незвичайну вдачу (кмітливість, спритність, надприродну силу). За умови поділу всіх народнопоетичних джерел схожої тематики на три пласти (про народження Сірка, про його воєнні звитяги й непересічну вдачу та посмертну атрибутику (руку померлого ватажка, яка забезпечувала козакам перемогу в боях)), у романі репрезентовано приклади двох із них, окрім останнього.

Основним інтерпретатором легенд про Сірка є козак-літописець Михайло Дидаскал, який синхронно з народними уявленнями акцентує увагу на його “надможливостях”. Серед найбільш яскравих – оповідь, згідно з якою Іван з’явився на світ із зубами, ухопив зі столу піріжок і одразу з’їв його [9, с. 258]. На своєрідні фізичні й психологічні здібності героя вказує й епізод про заснування Сірком Січі поблизу річки Чортмлик, названої на честь його перемоги над чортом [9, с. 259]. Тут роман частково перегукується із трилогією В. Малика “Таємний посол”, де в одній із частин (“Фірман султана”) автор досить оригінально реконструює схожу легенду – на тлі сновидінь одного з персонажів [12].

Не приховує Дидаскал і “свідчень”, згідно з якими козацький ватажок був одним із найвідоміших характерників на Січі, отже, міг ловити кулі, перетворюватися на хорту або напускати на вороже військо ману чи сон [9, с. 259].

Домислюючи окремі біографічні “факти” історичної постаті, В. Кулаковський зупиняє свою увагу й на тих, що розкривають духовний світ персонажа з усіма його суперечностями, адже, згідно з традиціями пригодницького жанру (*уживаємо такий термін у розумінні жанрового різновид – Л. Ю.*), основний конфлікт твору має зводитися до подолання героєм певних випробувань і перешкод, пов’язаних і з особистими проблемами, і суспільними.

Перші внутрішні суперечності й страхи Сірка, за версією автора, були досить банальними: малий Іван боявся виходити увечері на вулицю, стрибати з мосту у воду, вилазити на дерева, підходити до краю кручі. Утім після їх подолання за досить екзотичних умов (наприклад, під час голосного співу чи втечі від бугая) герой гартує в собі такі якості, які допомагають йому долати набагато серйозніші бар’єри. Отже, В. Кулаковський педалює ідею переваги людини над обставинами і водночас простежує еволюцію характеру протагоніста. Окреслюючи духовний світ кошового, прозаїк указує на його миро- і волелюбність, добродійство, милосердя, релігійність як визначальні риси української вдачі [20]. Отже, як бачимо, до пригодницької сфери роману частково додається ще й психологічна.

Зовнішній конфлікт головного персонажа полягає в його протистоянні з навколишньою дійсністю (зовнішня загроза для України, національно-релігійні утиски та соціальна несправедливість), втіленою в окремих представниках ворожого табору, також історичних особах. Вони зазвичай сильні, розумні й винахідливі, як і Сірко, однак вирізняються жадібністю, корисливістю, лицемірством, підлістю, запроданством тощо. Таким у романі є князь Ярема Вишневецький, сутність якого показано в ситуації з перевдяганням його в халупника (безземельного селянина) і втечею від козаків. Крім того, жорстоку вдачу Сіркового супротивника автор розкриває й через учинки його прислужників: “Надвечір, коли в живих залишилися тільки жінки й діти, панські посіпаки ввірвалися в острожок, спалили все, що могло горіти, пов’язали жителів, які потрапили в їхні руки й погнали до Лубен” [9, с. 29].

До ряду антигероїв належить і гетьман Іван Брюховецький, постать якого змальована крізь призму спогадів Михайла Дидаскала й Івана Сірка. У центрі нарративу літописця – епізод із “чорної ради” 1663 р., під час якої Брюховецький обманним шляхом отримав булаву. У згадках кошового – болючі для нього й України моменти, пов’язані

з беззаконною діяльністю гетьмана: “Брюховецького я не злюбив ще на Січі, коли гетьманство засліпило йому очі і він почав домагатися його. Після страти Якіма Сомка я зненавидів його, а коли він спалив Черкаси, я сказав: “Такого недолюдка треба позбавити влади, бо він не вміє користуватися нею”” [9, с. 205].

Серед опонентів Сірка й польський полководець Стефан Чарнецький, котрий, за художньою версією В. Кулаковського, був причетний до смерті молодшого брата Івана – Дем’яна; і гетьман-самозванець Петро Суховій, який, “невдовзі побусурманився і став Агипат-мурзою” [9, с. 210]; і султан турецький Мухаммед IV. Як відомо, ім’я останнього з названих персонажів пов’язане з письмовою пам’яткою історії козацтва – листом від запорожців (1676). Беручи до уваги факт його існування, прозаїк у дусі бурлескних традицій змальовує сцену написання згаданого документа і водночас пропонує близький до оригіналу текст [див.: 9, с. 266]. Тут чітко простежуються ознаки й інтертекстуальних відношень (“вживлення” одних текстів у структуру інших), і інтермедіальних – типу “внутрітекстових зв’язків у художньому творі, що ґрунтується на взаємодії художніх кодів різних видів мистецтв” [21, с. 153]. Маємо на увазі те, що окрема словесна картина з роману В. Кулаковського є своєрідною репрезентацією відомого живописного полотна І. Рєпіна “Запорожці пишуть листа турецькому султанові” (1891). У цьому нас переконують численні зорові деталі, майстерно виведені автором літературної версії: “Усіх перекичав старезний, як світ, Шевчик. Аби ти бачив його тоді. Пожмаканий конопляний оселедець то стовбурчився, то хилився ліворуч або праворуч, то танцював вихилясом або викрутасом, ставав сторчма. Вицвілі його очі іскрилися, кущаві брови стрибали вгору і вниз, язик не вмовкав. ...Запалені його вигуками почали галасувати й інші любителі крутого слівця. І невдовзі писар склав таку відповідь султанові, що після її прочитання козак аж за животи бралися – так розпирав їх сміх” [9, с. 266].

Інтриги й несподіванки стосуються не тільки історичних постатей, а й вигаданих персонажів. Наприклад, кмітливий татарин Гірейка, котрого Іван вважав поплічником ворога, насправді виявився його вірним товаришем і допоміг звільнитися з полону [9, с. 36–39]. Або козак Олекса Борода, якого запорожці запідозрили в утечі з поля бою, насправді вистежував князя Вишневецького й повернувся до табору з “цінним трофеєм” (як з’ясувалося, це був селянин, із яким пан Ярема, тікаючи від козаків, помінявся одягом, аби вони його не впізнали) [9, с. 91–92].

Щодо фемінних образів, то в історико-пригодницькому творі вони найчастіше пов’язані з ідеєю випробування, що зводиться до пошуків щасливої долі. Традиційно обраниця героя (головного чи другорядного) наділена неабиякою вродою, високими моральними якостями, нерідко виступає жертвою складних конфліктів, що дає можливість її піклувальнику проявити свою силу й сміливість. Прикладом такої героїні в романі “Іван Сірко” є швидше не дружина кошового, Софія, а його перша кохана жінка – Галинка. Пригодницький характер має сама сцена знайомства двох молодих людей, адже воно відбулося в татарському полоні, коли нападники перев’язували їм руки мотузкою. Цей епізод набуває символічного значення: Іван і Галинка з того часу мають велике бажання спільно, рука в руку, іти по життю, але знову виникають перешкоди. У дусі творів такого жанру, де інтриги й несподіванки нерідко приводять до гріха або смерті, В. Кулаковський показує трагічний фінал цих стосунків. Неправдива новина про смерть Сірка, озвучена таємно закоханим у Галинку сусідом, стає для неї тяжким моральним і фізичним випробуванням, у результаті якого жінка невдовзі помирає. Її образ письменник змальовує з особливою симпатією, а на фоні видінь старого Сірка ототожнює з архетипом Божої Матері, використовуючи при цьому традиційний для сакральних образів білий колір, що імплікує духовну вивищеність і чистоту: “Галина теж була вся біла, вся прозора, якась неземна... Вона зняла руки вгору й тихим, грудним голосом заспівала...” [9, с. 56].

Неабияким випробуванням для шістдесятичотирирічного кошового є його романтичні

почуття до сироти Тетяни, визволеної ним із татарського полону: вродливої, “худенької, тоненької, мов стеблинка... з карими іскристими очима, чорними дугастими бровами й двома довгими косами” [9, с. 210–217]. Через деякий час Сірко згадуватиме, як при зустрічі з дівчиною він губився і не знав, що казати, як відводив убік очі, як на мить забував про Софію, і водночас картав себе за свої палкі бажання, хоча й гідно стримував їх та, як справжній чоловік, ні з ким не обговорював своїх переживань. Однак після одруження й переїзду Тетяни Іван повертається у звичне життєве русло, заспокоюючи своє серце з дітьми й дружиною, котра для нього була єдиною найдорожчою жінкою, що доводять марення помираючого отамана, у яких він бачить саме Софію – “найближчу, найдорожчу, найріднішу... Єдину навіки... До скону... До останньої миті...” [9, с. 310].

Як бачимо, колізії, пов’язані з любовними інтригами й “трикутниками” як класичними пригодницькими атрибутами, допомагають простежити не тільки долю головного героя, а й еволюцію його світоглядних позицій, а також надають образу ліризму й особливої привабливості. Тож змалювання постаті Сірка відбувається не лише за приписами реалістичного дискурсу, а й, вочевидь, романтичного, отже, однією з художніх особливостей роману можна вважати стильовий синкретизм.

Досить цікавим є введений за законами пригодницького жанру образ молодої татарки Фатіми. Він пов’язаний передовсім із мотивами викрадення, втечі, перевдягання, розлуки, раптових зустрічей, що посилюють загальну інтригу. Подібно до Софії, вона тривалий час очікує свого коханого козака Олексу і, незважаючи на різні перешкоди, залишається вірною дружиною, що свідчить про її духовну красу.

Епізодичні образи ворожки і баби-шептухи Мокрини вже самі собою зумовлюють пригодництво. Найчастіше такі постаті в літературі змальовані в дусі народних уявлень і пов’язані з таємницями, інтригами та обманом. В. Кулаковський дещо відходить від цих традицій, адже в його романах і повістях вони наділені переважно позитивними рисами і благородною місією – допомагати людям долати хвороби чи інші особисті негаразди.

Крім того, особливістю роману “Іван Сірко”, як і більшості творів прозаїка, є симбіоз мотиву зустрічі (розлуки) героїв і хронотопу дороги (або мандрівки, квесту (від англ. quest – пошуки)), що нерідко є вихідною точкою в розгортанні сюжету й служить своєрідною експозицією твору: маємо на увазі перший епізод, у якому читач знайомиться з постатями Михайла Дидаскала і його давнього товариша Кирила Граба, дороги яких перетинаються і ведуть на Січ.

Своєю чергою, згадане поєднання межує з топосами шинку чи корчми, які також виконують важливу функцію: такі місця, на думку В. Поліщука, “в усій українській історико-пригодницькій прозі різних часів постають виразними “агентурними точками”, місцем збору потрібної інформації, зустрічей “зацікавлених” героїв і т. д. ” [18, с. 202]. Наприклад, для того ж таки Михайла Дидаскала, шинок став місцем, де він несподівано знайшов свого давнього кривдника й, покаравши його, позбавив багатьох українців загрози бути проданими в рабство до ногайців.

Поява у творі образу літописця свідчить про продовження письменником традицій П. Загребельного (“Смерть у Києві”), Р. Іванченко (“Гнів Перуна”), Р. Іваничука (“Манускрипт з вулиці Руської”), котрі вивели у своїх романах постаті філософів-мислителів, акумулюючи в них раціональний і духовний потенціал відповідної епохи. Однак у контексті писемних зразків про Івана Сірка такий образ з’являється чи не вперше і завдяки В. Кулаковському набуває досить оригінального звучання. Михайло Дидаскал – це й наратор, котрого автор, імовірно, ототожнює із постатями Г. Грабянки, Самовидця чи С. Величка, і водночас дійова особа, яка вступає у свою роль із перших сторінок роману.

Фігурує тут, хоча й епізодично, популярний у пригодницькій літературі образ скарбу, навколо якого точаться різного роду підступи. Вони стосуються події, про яку неодноразово згадують історики [14] – захоплення Сірком скарбниці Павла Тетері як частини надбань Богдана Хмельницького з метою позбавити нового власника можливості винаймати собі на службу іноземні війська.

Додатковий інтригуючий характер і емоційну напругу нарративу та динамічність сюжету забезпечують і мовно-стильові засоби, зокрема лексеми на зразок: “зненацька”, “несподівано”, “невдовзі”, “раптом”, “ти глянь”, “якраз”, повтор співзвучних слів (“лаяв-лаяв”, “кричав-кричав”, “тьма-тьмуца”), раптові паузи (“Іхав – була в землянці, приїхав – нема... Втекти вона не могла” [9, с. 141] або “–Що ж тепер буде? Що буде? – забідкалась Галина. – Вони ж... – і не доказала” [9, с. 37]).

Тож, як бачимо, у розглянутому нами романі конкретно-реалістичний струмінь вдало поєднується з пригодницько-романтичним, відповідно, і протагоніст постає не тільки як реальна, а й як легендарна фігура, виплекана на основі народних уявлень. Характер і світоглядні позиції Сірка розкриваються через його нерідко пов’язані з пригодницькою сферою дії та вчинки, що складають загальну картину спогадів; окрім того пригода моделює художню схему твору.

Отже, указані вище ознаки дають право стверджувати, що роман В. Кулаковського “Іван Сірко”, написаний у дусі традицій М. Старицького, за тематичним спрямуванням належить до історичних, проте за розвитком фабули має всі ознаки пригодницького та рівночасно є художньо оригінальним твором. Отже, його жанрова характеристика вкладається в означення: історико-пригодницький роман пам’яті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусів С. Мости між часами (Про типологію історичної прози) / С. Андрусів // УМЛШ. – № 8. – 1987. – С. 14–20.
2. Баканов А.Г. Історичний роман: Деякі ідейно-художні проблеми / А.Г. Баканов // Література Англії : ХХ століття. – К. : Вища школа, 1993. – С. 72–92.
3. Баран Є.М. Українська історична проза другої половини ХІХ-початку ХХ ст. і Орест Левицький / Є.М. Баран. – Львів : Логос, 1998. – 144 с.
4. Безпечний І. Теорія літератури / І. Безпечний. – К. : Смолоскип, 2009. – 388 с.
5. Велкова (Щербан) Н.Г. Інтерпретація історичної біографії Івана Сірка в художній літературі (роман Віталія Кулаковського “Іван Сірко”) / Н.Г. Велкова (Щербан) // Сучасні тенденції у літературознавчій підготовці вчителів-словесників: Матер. Всеукр. наук.-практич. конфер. : зб. наук. праць. – Вип. 2. – К. : Твім Інтер, 2001. – С. 9–17.
6. Дзюба І. Несходимі стежки минувшини. Пригодницькі мотиви в історичній прозі / І. Дзюба // Література і сучасність : Літературно-критичні статті. – Вип. 20. – К. : Рад. письменник, 1987. – С. 86–115.
7. Дяченко С. І. “Пригоди молодого лицаря. Роман з козацьких часів” Спиридона Черкасенка (типологія жанру, специфіка образної системи і способи її художньої реалізації) [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.01.01 / С. І. Дяченко ; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Київ). – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2001. – 21 с.
8. Кулаковський В.М. Гартоване в боротьбі братерство / В. М. Кулаковський // Вітчизна. – 1977. – № 5. – С. 207.
9. Кулаковський В. М. Іван Сірко / В.М. Кулаковський. – К. : Молодь, 1990. – 296 с.

10. Левчик Н. Повернення з небуття : Романи “Молодость Мазепы” і “Руина” в контексті світоглядно-естетичних концепцій історичної прози М.Старицького) / Н. Левчик // Старицький Михайл. Молодость Мазепы. Руина – К. : Укр. центр духовної культури, 1997. – С. 3–12.
11. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В. І. Теремка. – К. : ВЦ “Академія”, 2007. – 752 с.
12. Малик В. Фірман султана. – [Електронний ресурс] / В. Малик. – Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/books/printthebook.php?id=66&bookid=1&part=9>
13. Маслійчук В.Л. ALTERA PATRIA : Нотатки про діяльність Івана Сірка на Слобідській Україні / В.Л. Маслійчук. – Х. : Харк. приват. музей міської садиби, 2004. – 70 с.
14. Мицик Ю. Отаман Іван Сірко. – [Електронний ресурс] / Ю. Мицик. – Запоріжжя, 1999. – Режим доступу: <http://www.cossackdom.com/book/booksirko.html>
15. Мошенская Л.О. Жанры приключенческой литературы. Генезис и поэтика : автореф. дис на соискание ученой степени канд. филол. наук : 10.01.08 “Теория литературы” / Л.О. Мошенская. – М., 1983. – 24 с.
16. Олійниченко О. Інтерпретація образу Івана Сірка в романній історії Руїни / О. Олійниченко // Література. Фольклор. Проблеми поетики. – Вип. 21. – Ч. 1. – К., 2005. – С. 559–568.
17. Пахаренко В.І. Жанрова система літератури / В.І. Пахаренко // Основи теорії літератури. – К. : Генеза, 2009. – С. 66–86.
18. Поліщук В.Т. Художня проза Михайла Старицького / В.Т. Поліщук. – Черкаси : Брама, 2003. – 376 с.
19. Ромашенко Л.І. Історичний жанр як теоретико-літературна проблема // Жанрово-стильовий розвиток сучасної української історичної прози : Основні напрями художнього руху : [монографія] / Л.І. Ромашенко. – Черкаси, 2003. – С. 9–16.
20. Ромашенко Л. Образ Івана Сірка як художнє втілення моделі національного характеру (за романом В. Кулаковського “Іван Сірко”) / Л. Ромашенко // Вісник Черкаського університету. Серія : Філологічні науки. – Черкаси, 2003. – Вип. 47. – С. 85–92.
21. Тишуніна Н. В. Методологія інтермедіального аналізу в світлі междисциплінарних досліджень. – [Електронний ресурс] / Н. В. Тишуніна // Методологія гуманітарного знання в перспективі ХХІ століття. К 80-літтю професора Моісея Самойловича Кагана : матеріали Міжнарод. науч. конф. 18 травня 2001 г., Санкт-Петербург. – Сер. “Symposium”. – Вип. 12. – СПб. : Санкт-Петербург. філософ. о-во, 2001. – С. 149–154. – Режим доступу к ресурсу : http://anthropology.ru/ru/texts/tishunina/symp12_32.html

REFERENCES

1. Andrusiv, S. (1987), “Bridges between times (on the typology of historical fiction)”, UMLSH. – no. 8, pp. 14–20.
2. Bakanov, A. (1993), “Historical novel : Some ideological and artistic problems”, Literatura Anhlii : XX stolittia [Literature of England : XX century], «Vyshcha shkola», Kyiv, Ukraine, pp. 72–92.
3. Baran, Ye. (1998), Ukrainiska istorychna proza druhoi polovyny XIX–pochatku XX st. i Orest Levytskyi [The main aspects of Ukrainian historical prose of the second part of XIX–the beginning of XX century and Orest Levytskyi], Lohos, Lviv, Ukraine.
4. Bezpechnyi, I. (2009), Teoriya literatury [The theory of literature], Smoloskyp, Kyiv, Ukraine
5. Vielkova (Shcherban), N. (2001), “The interpretation of historical biography of Ivan Sirko in literature”, Suchasni tendentsiyi u literaturoznavchiiy pidhotovtsi vchyteliv-slovesnykiv : Mater. Vseukr. nauk.-praktych. konfer. : Zb. nauk. prats, Iss. 2. Kyiv, Ukraine, pp. 9–17.

6. Dziuba, I. (1987), "Unknown parths of the past. Adventure in historical prose", *Literatura i suchasnist : Literaturno-krytychni statti* [Literature and modernity : Literary critiques], Iss. 20, Rad. pysmennyk, Kyiv, Ukraine, pp. 86–115
7. Diachenko, S. (2001) " "The adventures of a young knight. The novel from cossacks time» by Spyrydon Cherkasenko (genre, peculiarity of character system, ways of its realization in literature) ", Thesis abstract...cand. sc. (Ukrainian literature), 10.01.01, Natsionalnyi pedahohichniy universytet imeni M.P. Drahomanova (Kyiv), Kyiv, Ukraine.
8. Kulakovskiy, V. (1977), "Tempered in the fight fraternity", *Vitchyzna*, no. 5, pp. 207–210
9. Kulakovskiy, V. (1990) *Ivan Sirko*, Molod, Kyiv, Ukraine
10. Levchyk, N. (1997), "Returning from not being (novels "The Youth of Mazepa" and "Ruina" in the context of sensuous concepts in historical prose of M. Starytskyi.)", *Starytskyi Mykhailu. Molodost Mazepy. Ruyna* [Starytskyi Michael. "Mazepa youth". "Ruyna"], Ukr. tsentr dukhovnoyi kultury, Kyiv, Ukraine, pp. 3–12.
11. Hromiak, R., Kovaliv, Yu., and Teremko, V. (2007), *Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk* [Literary Dictionary], VTS Akademiia, Kyiv, Ukraine
12. Malyk, V. "The sultan's letter", available at : <http://www.ukrlib.com.ua/books/printthebook.php?id=66&bookid=1&part=9> (access August 29, 2014)
13. Masliichuk, V. (2004), *ALTERA PATRIA : Notatky pro diialnist Ivana Sirka na Slobidskii Ukraini* [Notes on Ivan Sirko's work in Slobidska Ukraine], Khark. pryvat. muzei miskoi sadyby, Kharkiv, Ukraine
14. Mytsyk, Yu. (1999), "Chieftain Ivan Sirko", available at : <http://www.cossackdom.com/book/booksirko.html> (access August 30, 2014)
15. Moshenskaia, L. (1983), "Genres of adventure literature", Thesis abstract...cand. sc. (Theory of literature), 10.01.08, Moscow, Russia
16. Oliinychenko, O. (2005), "The interpretation of Ivan Sirko character in novel history of "Ruina", *Literatura. Folklor. Problemy poetyky*, Iss. 21, part 1., Kyiv, Ukraine, pp/ 559–568
17. Pakhareno, V. (2009), "Conversation System Literature", *Osnovy teorii literatury* [The bases of literature theory], Heneza, Kyiv, Ukraine, pp. 66–86
18. Polishchuk, V. (2003), *Khudozhnia proza Mykhaila Starytskoho* [Prose of Mykhayl Starytskyi], monograph, Brama, Cherkasy, Ukraine
19. Romashchenko, L. "Historical genre as theoretical literature problem", *Zhanrovo-stylovyi rozvytok suchasnoyi ukraïnskoi istorychnoyi prozy : Osnovni napryamy khudozhn'oho rukhu* [Genre and style development of modern historical prose : The main directions of fiction development], monograph, Cherkasy, Ukraine, pp. 9–16
20. Romashchenko, L. (2003), "The character of Ivan Sirko as literature model of national character (novel Ivan Sirko by V. Kulakovskiy) ", *Visnyk Cherkaskoho universytetu, Seriya : Filolohichni nauky*, Iss. 47, pp. 85–92.
21. Tyshunina, N. (2001), "The methodology in exploration of different courses", *Metodolohiya humanyarnoho znanyya v perspektyve XXI veka. K 80-letyiu profesora Moiseia Samoïlovicha Kahana : materialy Mezhdunar. nauch. konf. 18 maia 2001 h., Sankt-Peterburh* [The methodology of the humanities in the prospect of the XXI century. On the 80th anniversary of professor Moses Samoïlovych Kagan : Proceedings of the International conference. May 18, 2001, St. Petersburg], Series "Symposium", Iss. 12, St. Peterburh. fylosof. o-vo, pp. 149–154, available at : http://anthropology.ru/ru/texts/tishunina/symp12_32.html (access August 27, 2014)